

Over de Groene Bijbel

U hebt een bijzonder boek in handen: de Groene Bijbel. De Groene Bijbel is een speciale editie van de Nieuwe Bijbelvertaling rond het thema duurzaamheid, en heeft drie doelstellingen: verwondering, verdieping en inspiratie. In het aanvullen- de materiaal bij de bijbelvertaling komen deze doelstellingen terug:

- *Verwondering* door bijvoorbeeld citaten van belangrijke denkers en door natuur- foto's, waarin de schoonheid van de schepping bezongen wordt.
- *Verdieping* door artikelen die de thematiek van bijbel, geloof en duurzaamheid bijbels-theologisch uitwerken.
- *Inspiratie* door portretten van mensen die, gemotiveerd vanuit hun geloof, stap- pen zetten op de weg naar duurzaam leven.

De Bijbel groen?

De combinatie 'groen' en 'Bijbel' is niet vanzelfsprekend. De Bijbel is ontstaan in een tijd en cultuur waarin de natuur eerder een bedreiging was voor de mens dan de mens voor de natuur. Hoe past het thema 'groen' dan bij de Bijbel? Staan die twee niet op gespannen voet? Is de Bijbel zelf niet juist een belangrijke bron van veel klimaat-ellende? De mens wordt in het boek Genesis toch juist opgeroepen om over de natuur te heersen? En: was Jezus groen? Dat speelde in zijn tijd toch helemaal niet? Maakt het eigenlijk wel uit hoe we met de aarde omgaan, als God toch een nieuwe hemel en een nieuwe aarde gaat scheppen? Kunnen we ons niet veel beter richten op geestelijke zaken? Deze en andere kwesties komen aan bod in de Groene Bijbel. Laat u verrassen!

Groene bijbelteksten

In deze bijbel zijn 1654 verzen groen gemarkeerd, een weloverwogen selectie. Het overkoepelende criterium is duurzaamheid. Bij elk vers uit de Bijbel is de vraag gesteld of het iets zegt over de manier waarop God en mensen in de Bijbel omgaan met de aarde. Door de markering van specifieke bijbelteksten hopen we bijbellezers een nieuw en relevant perspectief te bieden op de bijbelse verhalen. Natuurlijk valt er over de selectie van de 'groene verzen' te twisten. Dat is helemaal niet erg, zolang de lezer maar met de Bijbel en het thema duurzaamheid aan de slag gaat. En bovendien: een groene markeerstift is snel gevonden!

Gerecyclede bijbels

De Groene Bijbel heet 'groen' vanwege de thematiek en de selectie van verzen, maar ook omdat die gedrukt is op papier van oude bijbels. Deze oude bijbels zijn ingezameld door de leden van het Nederlands Bijbelgenootschap – bijbels die niet meer worden gelezen, maar die de bezitters ook niet zomaar weg wilden gooien. Ongeveer 85% van het bijbelpapier voor deze uitgave is gemaakt van oude bijbels. Om deze bijbel van goede kwaliteit te laten zijn moest er ook nieuw papier worden toegevoegd. Dat nieuwe papier heeft het FSC-keurmerk, het is van verantwoorde herkomst.

Wie de Groene Bijbel leest, leest de Bijbel met andere ogen én krijgt een nieuw perspectief op de wereld. Daarnaast is deze bijbel ook bedoeld als een handreiking om met anderen in gesprek te gaan, zodat de verwondering, verdieping en inspiratie over de schepping breed gedeeld kunnen worden.

We hopen dat deze uitgave van de Bijbel steeds meer mensen in beweging zet!

Namens de Redactie,

Stefan van Dijk, Nederlands Bijbelgenootschap
Philippe van Heusden, Royal Jongbloed

Inhoud

Voorwoord	3
Over de Groene Bijbel	4
Leeswijzer	6
Brief van preses Karin van den Broeke aan bisschop Gerard de Korte	14
Brief van bisschop Gerard de Korte aan preses Karin van den Broeke	17

Oude Testament

Genesis (Gen.)	23
Exodus (Ex.)	89
Leviticus (Lev.)	143
Numeri (Num.)	183
Deuteronomium (Deut.)	233
Jozua (Joz.)	279
Rechters (Recht.)	309
Ruth (Ruth)	339
1 Samuel (1 Sam.)	343
2 Samuel (2 Sam.)	381
1 Koningen (1 Kon.)	414
2 Koningen (2 Kon.)	451
1 Kronieken (1 Kron.)	488
2 Kronieken (2 Kron.)	522
Ezra (Ezra)	564
Nehemia (Neh.)	577
Ester (Est.)	595
Job (Job)	605
Psalmen (Ps.)	661
Spreuken (Spr.)	833
Prediker (Pred.)	893
Hooglied (Hoogl.)	904
Jesaja (Jes.)	916
Jeremia (Jer.)	1027
Klaagliederen (Klaagl.)	1122
Ezechiël (Ezech.)	1130
Daniël (Dan.)	1190
Hosea (Hos.)	1215
Joël (Joël)	1227
Amos (Amos)	1234
Obadja (Ob.)	1247
Jona (Jona)	1249
Micha (Micha)	1252
Nahum (Nah.)	1261

Inhoud

Habakuk (Hab.)	1266
Sefanja (Sef.)	1272
Haggai (Hag.)	1277
Zacharia (Zach.)	1280
Maleachi (Mal.)	1291

Deuterocanonieke boeken

Tobit (Tob.)	1297
Judit (Judit)	1312
Ester (Grieks) (Est.Gr.)	1330
1 Makkabeeën (1 Mak.)	1344
2 Makkabeeën (2 Mak.)	1381
Wijsheid (Wijsh.)	1411
Wijsheid van Jezus Sirach (Sir.)	1430
Baruch (Bar.)	1519
Brief van Jeremia (Br.Jer.)	1527
Toevoegingen aan Daniël (Toev.Dan.)	1530
Het gebed van Manasse (Man.)	1538

Nieuwe Testament

Het evangelie volgens Matteüs (Mat.)	1543
Het evangelie volgens Marcus (Marc.)	1589
Het evangelie volgens Lucas (Luc.)	1616
Het evangelie volgens Johannes (Joh.)	1667
De handelingen van de apostelen (Hand.)	1707
De brief aan de Romeinen (Rom.)	1751
De eerste brief aan de Korintiërs (1 Kor.)	1775
De tweede brief aan de Korintiërs (2 Kor.)	1793
De brief aan de Galaten (Gal.)	1804
De brief aan de Efeziërs (Ef.)	1810
De brief aan de Filippenzen (Filip.)	1816
De brief aan de Kolossenzen (Kol.)	1820
De eerste brief aan de Tessalonicenzen (1 Tes.)	1824
De tweede brief aan de Tessalonicenzen (2 Tes.)	1828
De eerste brief aan Timoteüs (1 Tim.)	1831
De tweede brief aan Timoteüs (2 Tim.)	1836
De brief aan Titus (Tit.)	1840
De brief aan Filemon (Filem.)	1843
De brief aan de Hebreëën (Hebr.)	1844
De brief van Jakobus (Jak.)	1858
De eerste brief van Petrus (1 Petr.)	1863
De tweede brief van Petrus (2 Petr.)	1868
De eerste brief van Johannes (1 Joh.)	1872
De tweede brief van Johannes (2 Joh.)	1877
De derde brief van Johannes (3 Joh.)	1878
De brief van Judas (Judas)	1879
Openbaring van Johannes (Op.)	1881

Studie- en werkmateriaal.....	1903
Verantwoording van de Groene Teksten in de Bijbel.....	1915
Register van Groene Teksten.....	1916
Index van Groene Thema's.....	1922
Groene Organisaties.....	1932
Woordenlijst Nieuwe Bijbelvertaling.....	1934
Verantwoording Nieuwe Bijbelvertaling.....	1939
Medewerkers en betrokkenen Nieuwe Bijbelvertaling.....	1942
Kaarten.....	1946

Artikelen

Ellen Bernstein – Scheppingstheologie: een joods perspectief.....	83
Han Wilmink – Ons dagelijks brood: eten en geweten.....	138
Frank Mulder – Gebruik je rijkdom.....	179
Jaap van Dorp – Natuur en klimaat in het boek Job.....	657
Patriarch Bartolomeus I – Ons geloof en het milieu: van hebben naar zijn.....	828
Dave Bookless – Hoop voor de hele ark.....	889
Thandi Soko – Gods economie van shalom. Lessen over duurzaamheid vanaf het platteland van Malawi.....	1023
Jan Boersema – De mens is een bijzondere soort met een bijzondere verantwoordelijkheid.....	1208
Tjirk van der Ziel – Eco-theologie in vogelvlucht.....	1242
Ian Bradley – Keltische spiritualiteit: een introductie.....	1448
Jaap Graafland – Hoe diervriendelijk is de Bijbel?.....	1584
Erik Borgman – Ons gemeenschappelijk huis. De encycliek Laudato Si' van paus Franciscus.....	1660
Anselm Grün – Spiritualiteit en landbouw.....	1698
N.T. Wright – Jezus komt: plant een boom!.....	1769
Janneke Burger – Vrolijke milieufreaks.....	1901

Portretten

In kleurenkaternen zijn portretten opgenomen van de volgende mensen die, gemotiveerd vanuit hun geloof, stappen zetten op de weg naar duurzaam leven:

- Helga Warmels – afvalbewust leven
- Leo van der Vlugt – biologische groenteteelt
- Reinier van den Bergh – meteoroloog
- Aart Vos – opruimer van andermans rotzooi
- Gert Olbertijn – milieuviseur Groene Kerken
- Liesbeth Goedbloed – moestuinierster
- Tine Brugge – de smaak van de aarde
- Thandi Soko – Afrikaanse ecotheologe
- Jeroen Sytsma – 'groene' dominee
- Marjolein Tiemens – alles op de fiets
- Bettelies Westerbeek – missionair pionier
- Jan Wolsheimer – evangelisch vegetariër

Inhoud

Marianne Thieme - fractievoorzitter Partij voor de Dieren
Jan Huijgen - biologisch boer
Ijmert Muilwijk - ondernemen in energie besparen
Marlou van Essen - biologische cosmetica
Martine Vonk - ecowonen
Guy Dilweg - Franciscaans milieuproject
Nanning Jan Honingh - landbouw volgens Leviticus
Carla Dik - politica en 'schone-kleren-activist'
Albert de Jong - vogelaar
Riyadi Basuski - predikant en bomenplanter op Sumatra

Genesis

De schepping van hemel en aarde

1 ¹ In het begin schiep God de hemel en de aarde. ² De aarde was nog woest en doods, en duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water.

³ God zei: 'Er moet licht komen,' en er was licht. ⁴ God zag dat het licht goed was, en hij scheidde het licht van de duisternis; ⁵ het licht noemde hij dag, de duisternis noemde hij nacht. Het werd avond en het werd morgen. De eerste dag.

⁶ God zei: 'Er moet midden in het water een gewelf komen dat de watermassa's van elkaar scheidt.' ⁷ En zo gebeurde het. God maakte het gewelf en scheidde het water onder het gewelf van het water erboven. ⁸ Hij noemde het gewelf hemel. Het werd avond en het werd morgen. De tweede dag.

⁹ God zei: 'Het water onder de hemel moet naar één plaats stromen, zodat er droog land verschijnt.' En zo gebeurde het. ¹⁰ Het droge noemde hij aarde, het samengestroomde water noemde hij zee. En God zag dat het goed was.

¹¹ God zei: 'Overal op aarde moet jong groen ontkiemen: zaadvormende planten en allerlei bomen die vruchten dragen met zaad erin.' En zo gebeurde het. ¹² De aarde bracht jong groen voort: allerlei zaadvormende planten en allerlei bomen die vruchten droegen met zaad erin. En God zag dat het goed was. ¹³ Het werd avond en het werd morgen. De derde dag.

¹⁴ God zei: 'Er moeten lichten aan het hemelgewelf komen om de dag te scheiden van de nacht. Ze moeten de seizoenen aangeven en de dagen en de jaren, ¹⁵ en ze moeten dienen als lampen aan het hemelgewelf, om licht te geven op de aarde.' En zo gebeurde het. ¹⁶ God maakte de twee grote lichten, het grootste om over de dag te heersen, het kleinere om over de

nacht te heersen, en ook de sterren. ¹⁷ Hij plaatste ze aan het hemelgewelf om licht te geven op de aarde, ¹⁸ om te heersen over de dag en de nacht en om het licht te scheiden van de duisternis. En God zag dat het goed was. ¹⁹ Het werd avond en het werd morgen. De vierde dag.

²⁰ God zei: 'Het water moet wemelen van levende wezens, en boven de aarde, langs het hemelgewelf, moeten vogels vliegen.' ²¹ En hij schiep de grote zeemonsters en alle soorten levende wezens waarvan het water wemelt en krioelt, en ook alles wat vleugels heeft. En God zag dat het goed was. ²² God zegende ze met de woorden: 'Wees vruchtbaar en word talrijk en vul het water van de zee. En ook de vogels moeten talrijk worden, overal op aarde.' ²³ Het werd avond en het werd morgen. De vijfde dag.

²⁴ God zei: 'De aarde moet allerlei levende wezens voortbrengen: vee, kruipende dieren en wilde dieren.' En zo gebeurde het. ²⁵ God maakte alle soorten in het wild levende dieren, al het vee en alles wat op de aardbodem rondkruipt. En God zag dat het goed was.

1:1-12 Ps. 104:1-14 1:1-2 Gen. 2:4-25 1:1 Job 38:1-39:30; Ps. 8:1 1:2 Joh. 1:1-3; Kol. 1:15-17; Hebr. 1:2-3 1:3 Ps. 33:6; 2 Kor. 4:6; Hebr. 11:3 1:7 Spr. 8:28 1:9 2 Petr. 3:5 1:14 Jes. 40:26; Jer. 31:35; Sir. 43:6-10; Bar. 3:33-35 1:16 Ps. 136:7-9 1:20 Job 12:7-10 1:22 Gen. 1:28; 8:17; 9:2

1:1-3 *In het begin schiep God de hemel en de aarde [...]* God zei – Ook mogelijk is de vertaling: 'In het begin toen God de hemel en de aarde schiep [...]' zei God'.

1:2 *Gods geest zweefde over het water* – Gods geest, of: 'Gods adem'. Ook mogelijk is de vertaling: 'een hevige wind joeg het water op'.

²⁶ God zei: 'Laten wij mensen maken die ons evenbeeld zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.' ²⁷ God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen. ²⁸ Hij zegende hen en zei tegen hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.' ²⁹ Ook zei God: 'Hierbij geef ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel zijn. ³⁰ Aan de dieren die in het wild leven, aan de vogels van de hemel en aan de levende wezens die op de aarde rondkruipen, geef ik de groene planten tot voedsel.' En zo gebeurde het. ³¹ God keek naar alles wat hij had gemaakt en zag dat het zeer goed was. Het werd avond en het werd morgen. De zesde dag.

2 ¹ Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid. ² Op de ze-

vende dag had God zijn werk voltooid, op die dag rustte hij van het werk dat hij gedaan had. ³ God zegende de zevende dag en verklaarde die heilig, want op die dag rustte hij van heel zijn scheppingswerk.

⁴ Dit is de geschiedenis van de hemel en de aarde. Zo ontstonden ze, zo werden ze geschapen.

De tuin van Eden

In de tijd dat God, de HEER, aarde en hemel maakte, ⁵ groeide er op de aarde nog geen enkele struik en was er geen enkele plant opgeschoten, want God, de HEER, had het nog niet laten regenen op de aarde, en er waren geen mensen om het land te bewerken; ⁶ wel was er water dat uit de aarde opwelde en de aardbodem overal bevoeide. ⁷ Toen maakte God, de HEER, de mens. Hij vormde hem uit stof, uit aarde, en blies hem levensadem in de neus. Zo werd de mens een levend wezen.

⁸ God, de HEER, legde in het oosten, in Eden, een tuin aan en daarin plaatste hij de mens die hij had gemaakt. ⁹ Hij liet uit de aarde allerlei bomen opschieten die er aantrekkelijk uitzagen, met heerlijke vruchten. In het midden van de tuin ston-

'Zij moeten de heerschappij (v'jirdu) voeren...' (Genesis 1:26).

Het Hebreeuws houdt verband zowel met 'heerschappij' (van *radah* afgeleid) als met 'neergang' (van *jarad* afgeleid).

Wanneer de mensheid waardig optreedt, hebben we het gezag over het dierenrijk; wanneer we dat niet doen, dan zakken we onder het niveau van de dieren en heersen de dieren over ons. Rasji (1040-1105)

Verspreid over deze Groene Bijbel zijn – kriskras uit de afgelopen twintig eeuwen – citaten over de schepping opgenomen uit buitenbijbelse bronnen en van denkers, mystici, hervormers, pausen en schrijvers.

Het volgende citaat staat op blz. 56

den de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad.

¹⁰ Er ontspringt in Eden een rivier die de tuin bevloeit. Verderop vertakt ze zich in vier grote stromen. ¹¹ Een daarvan is de Pison; die stroomt om heel Chawila heen, het land waar goud gevonden wordt. ¹² (Het goud van dat land is uitstekend, en er is daar ook balsemhars en onyx.) ¹³ De tweede rivier heet Gichon; die stroomt om heel Nubië heen. ¹⁴ De derde rivier heet Tigris; die loopt ten oosten van Assyrië. De vierde ten slotte is de Eufraat.

¹⁵ God, de HEER, bracht de mens dus in de tuin van Eden, om die te bewerken en erover te waken. ¹⁶ Hij hield hem het volgende voor: 'Van alle bomen in de tuin mag je eten, ¹⁷ maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad; wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven.'

¹⁸ God, de HEER, dacht: Het is niet goed dat de mens alleen is, ik zal een helper voor hem maken die bij hem past. ¹⁹ Toen vormde hij uit aarde alle in het wild levende dieren en alle vogels, en hij bracht die bij de mens om te zien welke namen de mens ze zou geven: zoals hij elk levend wezen zou noemen, zo zou het heten.

²⁰ De mens gaf namen aan al het vee, aan alle vogels en alle wilde dieren, maar hij vond geen helper die bij hem paste. ²¹ Toen liet God, de HEER, de mens in een diepe slaap vallen, en terwijl de mens sliep nam hij een van zijn ribben weg; hij vulde die plaats weer met vlees. ²² Uit de rib die hij bij de mens had weggenomen, bouwde God, de HEER, een vrouw en hij bracht haar bij de mens. ²³ Toen riep de mens uit:

'Eindelijk een gelijk aan mij,
mijn eigen gebeente,
mijn eigen vlees,
een die zal heten: vrouw,
een uit een man gebouwd.'

²⁴ Zo komt het dat een man zich losmaakt van zijn vader en moeder en zich hecht aan zijn vrouw, met wie hij één van lichaam wordt.

²⁵ Beiden waren ze naakt, de mens en zijn vrouw, maar ze schaamden zich niet voor elkaar.

3 ¹ Van alle in het wild levende dieren die God, de HEER, gemaakt had, was de slang het sluwst. Dit dier vroeg aan de vrouw: 'Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?' ² 'We mogen de vruchten van alle bomen eten,' antwoordde de vrouw, ³ 'behalve die van de boom in het midden van de tuin. God heeft ons verboden van de vruchten van die boom te eten of ze zelfs maar aan te raken; doen we dat toch, dan zullen we sterven.' ⁴ 'Jullie zullen helemaal niet sterven,' zei de slang. ⁵ 'Integendeel, God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad.'

⁶ De vrouw keek naar de boom. Zijn vruchten zagen er heerlijk uit, ze waren een lust voor het oog, en ze vond het aanlokkelijk dat de boom haar wijsheid zou schenken. Ze plukte een paar vruchten en at ervan. Ze gaf ook wat aan haar man, die bij haar was, en ook hij at ervan. ⁷ Toen gingen hun beiden de ogen open en merk-

1:26-27 *Wijsh. 2:23; Sir. 17:3 1:26 Gen. 5:1; 1 Kor. 11:7; Ef. 4:24; Kol. 3:10 1:27 Gen. 9:6; Mat. 19:4; Marc. 10:6; Jak. 3:9 1:28 Gen. 9:17; Ps. 8:6-9; Wijsh. 9:2; 10:2; Sir. 17:2-4; Jak. 3:7 1:29-30 Ps. 104:14 1:31 1 Tim. 4:4 2:2-3 Hebr. 4:4 2:3 Ex. 20:11; 31:16-17; Hebr. 4:10 2:4-25 Gen. 1:1-2:4 2:7 Job 33:4; Ps. 104:29; Pred. 3:20; 1 Kor. 15:45 2:9 Gen. 3:22; Op. 2:7; 22:2,14 2:19 Pred. 3:20 2:22 1 Kor. 11:8-9; 1 Tim. 2:13 2:24 Mat. 19:5; Marc. 10:7-8; 1 Kor. 6:16; Ef. 5:31 3:1-24 Rom. 5:12-21 3:1-6 1 Tim. 2:14 3:1 Op. 12:9; 20:2*

2:5 geen mensen om het land te bewerken – In het Hebreeuws is er hier en in het vervolg een woordspel tussen 'adam', 'mens', en 'adama', 'land/aarde/aardbodem/akker'.

2:23 een die zal heten: vrouw, / een uit een man gebouwd – In het Hebreeuws is er een woordspel tussen 'iesja', 'vrouw', en 'iesj', 'man'.

3:5 als goden – Ook mogelijk is de vertaling: 'als God'.

ten ze dat ze naakt waren. Daarom regen ze vijgenbladeren aan elkaar en maakten er lendenschorten van.

⁸ Toen de mens en zijn vrouw God, de HEER, in de koelte van de avondwind door de tuin hoorden wandelen, verborgen zij zich voor hem tussen de bomen. ⁹ Maar God, de HEER, riep de mens: 'Waar ben je?' ¹⁰ Hij antwoordde: 'Ik hoorde u in de tuin en werd bang omdat ik naakt ben; daarom verborg ik me.' ¹¹ 'Wie heeft je verteld dat je naakt bent? Heb je soms gegeten van de boom waarvan ik je verboden had te eten?' ¹² De mens antwoordde: 'De vrouw die u hebt gemaakt om mij terzijde te staan, heeft mij vruchten van de boom gegeven en toen heb ik ervan gegeten.' ¹³ 'Waarom heb je dat gedaan?' vroeg God, de HEER, aan de vrouw. En zij antwoordde: 'De slang heeft me misleid en toen heb ik ervan gegeten.'

¹⁴ God, de HEER, zei tegen de slang:

'Vervloekt ben jij dat je dit hebt gedaan,

het vee zal je voortaan mijden,

wilde dieren wenden zich af;

op je buik zul je kruipen

en stof zul je eten,

je hele leven lang.

¹⁵ Vijandschap sticht ik tussen jou en de vrouw,

tussen jouw nageslacht en het hare,

zij verbrijzelen je kop,

jij bijt hen in de hiel.'

¹⁶ Tegen de vrouw zei hij:

'Je zwangerschap maak ik tot een zware last,

zwoegen zul je als je baart.

Je zult je man begeren,

en hij zal over je heersen.'

¹⁷ Tegen de mens zei hij:

'Je hebt geluisterd naar je vrouw, gegeten van de boom die ik je had verboden.

Vervloekt is de akker om wat jij hebt gedaan,

zwoegen zul je om ervan te eten, je hele leven lang.

¹⁸ Dorens en distels zullen er groeien, toch moet je van zijn gewassen leven.

¹⁹ Zweten zul je voor je brood, totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen:

stof ben je, tot stof keer je terug.'

²⁰ De mens noemde zijn vrouw Eva; zij is de moeder van alle levenden geworden.

²¹ God, de HEER, maakte voor de mens en zijn vrouw kleren van dierenvelen en trok hun die aan.

²² Toen dacht God, de HEER: Nu is de mens aan ons gelijk geworden, nu heeft hij kennis van goed en kwaad. Nu wil ik voorkomen dat hij ook vruchten van de levensboom plukt, want als hij die zou eten, zou hij eeuwig leven. ²³ Daarom stuurde hij de mens weg uit de tuin van Eden om de aarde te gaan bewerken, waaruit hij was genomen. ²⁴ En nadat hij hem had weggejaagd, plaatste hij ten oosten van de tuin van Eden de cherubs en het heen en weer flitsende, vlammeende zwaard. Zij moesten de weg naar de levensboom bewaken.

Adams zonen

4 ¹ De mens, Adam, had gemeenschap met Eva, zijn vrouw, en zij werd zwanger en bracht Kaïn ter wereld. 'Met de hulp van de HEER,' zei ze, 'heb ik het leven geschonken aan een man!' ² Later bracht ze zijn broer ter wereld, Abel. Abel werd herder, Kaïn werd landbouwer. ³ Op een keer bracht Kaïn de HEER een offer van wat hij had geoogst. ⁴ Ook Abel bracht een offer; van de eerstgeboren dieren van zijn kudde koos hij de mooiste uit. De HEER merkte Abel en zijn offer op, ⁵ maar voor Kaïn en zijn offer had hij geen oog. Dat maakte Kaïn woedend, zijn blik werd donker. ⁶ De HEER vroeg hem: 'Waarom ben je zo kwaad, waarom kijk je zo donker?' ⁷ Handel je goed, dan kun je toch iedereen recht in de ogen kijken? Handel je slecht, dan ligt de zonde op de loer, begerig om jou in haar greep te krijgen; maar jij moet sterker zijn dan zij.' ⁸ Kaïn zei te-

gen zijn broer Abel: 'Laten we het veld in gaan.' Toen ze daar waren, viel hij zijn broer aan en sloeg hem dood. ⁹Toen vroeg de HEER: 'Waar is Abel, je broer?' 'Dat weet ik niet,' antwoordde Kaïn. 'Moet ik soms waken over mijn broer?' ¹⁰'Wat heb je gedaan?' zei de HEER. 'Hoor toch hoe het bloed van je broer uit de aarde naar mij schreeuwt. ¹¹Daarom: vervloekt ben jij! Ga weg van deze plek, waar de aarde haar mond heeft opengesperd om het bloed van je broer te ontvangen, het bloed dat jij vergoten hebt. ¹²Ook al bewerk je het land, het zal je niets meer opbrengen. Dolend en dwalend zul je over de aarde gaan.' ¹³Kaïn zei tegen de HEER: 'Die straf is te zwaar. ¹⁴U verjaagt mij nu van deze plek en ik mag u niet meer onder ogen komen, en als ik dan dolend en dwalend over de aarde moet gaan, kan iedereen die mij tegenkomt mij doden.' ¹⁵Maar de HEER beloofde hem: 'Als iemand jou doodt, zal dat zevenmaal aan hem worden gewroken.' En hij merkte Kaïn met een teken, opdat niemand die hem tegenkwam hem zou doodslaan. ¹⁶Toen ging Kaïn bij de HEER vandaan en hij vestigde zich in Nod, een land ten oosten van Eden.

¹⁷Kaïn had gemeenschap met zijn vrouw, en zij werd zwanger en bracht Henoeh ter wereld. Kaïn was toen een stad aan het bouwen en hij noemde die Henoeh, naar zijn zoon. ¹⁸Henoeh kreeg een zoon, Irad. Irad was de vader van Mechujaël, Mechujaël was de vader van Metusaël en Metusaël was de vader van Lamech. ¹⁹Lamech nam twee vrouwen; de ene heette Ada, de andere Silla. ²⁰Ada bracht Jabal ter wereld; hij werd de stamvader van hen die in tenten leven en vee houden. ²¹Zijn broer heette Jubal; hij werd de stamvader van allen die op de lier of de fluit spelen. ²²Ook Silla bracht een zoon ter wereld, Tubal-Kaïn; hij was smid en werd de stamvader van allen die brons en ijzer bewerken. De zuster van Tubal-Kaïn heette Naäma. ²³Lamech zei tegen zijn vrouwen:

'Ada en Silla, hoor wat ik zeg!
Vrouwen van Lamech, luister naar mij!
Wie mij verwondt, die sla ik dood,
zelfs wie mij maar een striem
toebrengt.

²⁴ Kaïn wordt zevenmaal gewroken,
Lamech zevenenzeventigmaal.'

²⁵ Opnieuw had Adam gemeenschap met zijn vrouw, en zij bracht een zoon ter wereld. Ze noemde hem Set, 'want,' zei ze, 'God heeft mij in de plaats van Abel, die door Kaïn is gedood, een ander kind gegeven.' ²⁶Ook Set kreeg een zoon, die hij Enos noemde. In die tijd begon men de naam van de HEER aan te roepen.

Van Adam tot Noach

5 ¹ Dit is de lijst van Adams nakomelingen.

Toen God Adam schiep, de mens, maakte hij hem zo dat hij leek op God. ²Mannelijk en vrouwelijk schiep hij de mensen. Hij zegende hen en noemde hen mens toen zij werden geschapen.

³ Toen Adam 130 jaar was, verwekte hij een zoon die op hem leek, die zijn evenbeeld was. Hij noemde hem Set. ⁴ Na de geboorte van Set duurde Adams leven nog 800 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ⁵ In totaal leefde hij 930 jaar. Daarna stierf hij.

3:8 1 Kon. 19:12-13 3:13 2 Kor. 11:3 3:14 Jes. 65:25
3:17 Hebr. 6:8 3:19 Gen. 2:7; Ps. 90:3; 104:29;
Pred. 12:7; Wijsh. 15:8 3:22 Op. 22:2-3,14 4:3-5
Hebr. 11:4 4:4 Ex. 34:19 4:8 Mat. 23:35; Luc.
11:51; 1 Joh. 3:12; Judas 11 4:9 Wijsh. 10:3 4:10
Hebr. 12:24 5:1-32 1 Kron. 1:1-4 5:2 Gen. 1:27-28;
Mat. 19:4; Marc. 10:6

3:20 *Eva* – Eva kan worden vertaald als 'leven'.
4:1 *Kaïn* [...] *het leven geschonken* – In het
Hebreeuws is er een woordspel tussen de naam
Kaïn en het werkwoord *qana*, 'het leven
schenken aan'.

4:8 *Kaïn zei tegen zijn broer Abel: 'Laten we het
veld in gaan.'* – Volgens de oudste vertalingen.
MT: 'Kaïn zei tegen zijn broer Abel.'

4:16 *Nod* – Nod kan worden vertaald als
'dwaling'.

⁶ Toen Set 105 jaar was, verwekte hij Enos. ⁷ Na de geboorte van Enos leefde Set nog 807 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ⁸ In totaal leefde hij 912 jaar. Daarna stierf hij.

⁹ Toen Enos 90 jaar was, verwekte hij Kenan. ¹⁰ Na de geboorte van Kenan leefde Enos nog 815 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ¹¹ In totaal leefde hij 905 jaar. Daarna stierf hij.

¹² Toen Kenan 70 jaar was, verwekte hij Mahalalel. ¹³ Na de geboorte van Mahalalel leefde Kenan nog 840 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ¹⁴ In totaal leefde hij 910 jaar. Daarna stierf hij.

¹⁵ Toen Mahalalel 65 jaar was, verwekte hij Jered. ¹⁶ Na de geboorte van Jered leefde Mahalalel nog 830 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ¹⁷ In totaal leefde hij 895 jaar. Daarna stierf hij.

¹⁸ Toen Jered 162 jaar was, verwekte hij Henoch. ¹⁹ Na de geboorte van Henoch leefde Jered nog 800 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ²⁰ In totaal leefde hij 962 jaar. Daarna stierf hij.

²¹ Toen Henoch 65 jaar was, verwekte hij Metuselach. ²² Na de geboorte van Metuselach leefde Henoch nog 300 jaar, in nauwe verbondenheid met God. Hij verwekte zonen en dochters. ²³ In totaal leefde hij 365 jaar. ²⁴ Henoch leefde in nauwe verbondenheid met God; aan zijn leven kwam een einde doordat God hem wegnam.

²⁵ Toen Metuselach 187 jaar was, verwekte hij Lamech. ²⁶ Na de geboorte van Lamech leefde Metuselach nog 782 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ²⁷ In totaal leefde hij 969 jaar. Daarna stierf hij.

²⁸ Toen Lamech 182 jaar was, verwekte hij een zoon ²⁹ die hij Noach noemde. 'Deze zoon,' zei hij, 'zal ons troost geven voor het werken en zwoegen dat ons deel is omdat de HEER het akkerland heeft vervloekt.' ³⁰ Na de geboorte van Noach leefde Lamech nog 595 jaar. Hij verwekte zonen en dochters. ³¹ In totaal leefde hij 777 jaar. Daarna stierf hij.

³² Toen Noach 500 jaar oud was, verwekte hij Sem, Cham en Jafet.

Vermenging van goden en mensen

6 ¹ Zo kwamen er steeds meer mensen op aarde, en zij kregen dochters. ² De zonen van de goden zagen hoe mooi de dochters van de mensen waren, en ze kozen uit hen de vrouwen die ze maar wilden. ³ Toen dacht de HEER: Mijn levensgeest mag niet voor altijd in de mens blijven, hij is immers niets dan vlees; hij mag niet langer dan honderdtwintig jaar leven. ⁴ In die tijd en ook daarna nog, zolang de zonen van de goden gemeenschap hadden met de dochters van de mensen en kinderen bij hen kregen, leefden de giganten op aarde. Dat zijn de befaamde helden uit het verre verleden.

Noach

⁵ De HEER zag dat alle mensen op aarde slecht waren: alles wat ze uitdachten was steeds even slecht. ⁶ Hij kreeg er spijt van dat hij mensen had gemaakt en voelde zich diep gekwetst. ⁷ Ik zal de mensen die ik geschapen heb van de aarde wegvagen, dacht hij, en met de mensen ook het vee, de kruipende dieren en de vogels, want ik heb er spijt van dat ik ze heb gemaakt.

⁸ Alleen Noach vond bij de HEER genade.

⁹ Dit is de geschiedenis van Noach en zijn nakomelingen. Noach was een rechtchapen man; hij was in zijn tijd de enige die een voorbeeldig leven leidde, in nauwe verbondenheid met God. ¹⁰ Hij had drie zonen: Sem, Cham en Jafet.

¹¹ In Noachs tijd was de aarde in Gods ogen verdorven en vol onrecht. ¹² Toen God zag dat de aarde door en door slecht was, dat iedereen een verderfelijk leven leidde, ¹³ zei hij tegen Noach: 'Ik heb besloten een einde te maken aan het leven van alle mensen, want door hen is de aarde vol onrecht. Ik ga hen vernietigen, en de aarde erbij. ¹⁴ Maak jij nu een ark van pijnboomhout. Maak daar verschillende ruimten in, en bestrijk hem vanbinnen en

vanbuiten met pek. ¹⁵ Maak hem driehonderd el lang, vijftig el breed en dertig el hoog. ¹⁶ Je moet er een lichtopening in aanbrengen en aan de bovenkant één el openlaten; de ingang moet je in de zijkant maken. De ark moet een benedenverdieping krijgen en daarboven nog twee verdiepingen. ¹⁷ Ik laat een grote vloed over de aarde komen, een watermassa die haar zal overspoelen, om alles onder de hemel waarin levensadem is te vernietigen; alles op aarde zal omkomen. ¹⁸ Maar met jou zal ik een verbond sluiten. Jij moet de ark in gaan, samen met je zonen, je vrouw en de vrouwen van je zonen. ¹⁹ En van alle dieren moet je er twee in de ark brengen, om ervoor te zorgen dat die met jou in leven blijven. Een mannetje en een wijfje moeten het zijn. ²⁰ Van alle soorten vogels, van alle soorten vee en van alles wat op de aardbodem rondkruipt, zullen er twee naar je toe komen; die zullen in leven blijven. ²¹ Leg ook een voorraad aan van alles wat eetbaar is, zodat jullie allemaal te eten hebben.' ²² Noach deed dit; hij deed alles zoals God het hem had opgedragen.

7 ¹ Toen zei de HEER tegen Noach: 'Ga de ark in, samen met je hele gezin, want ik heb gezien dat jij als enige van deze generatie rechtschapen bent. ² Van alle reine dieren moet je zeven mannetjes en hun wijfjes meenemen, van de onreine dieren moet je er twee meenemen, een mannetje en zijn wijfje, ³ en van de vogels weer zeven mannetjes en wijfjes, om hun voortbestaan op aarde veilig te stellen. ⁴ Want over zeven dagen zal ik het veertig dagen en veertig nachten op de aarde laten regenen; dan zal ik alles wat er bestaat van de aardbodem wegvagen, alles wat ik heb gemaakt.' ⁵ Noach deed alles zoals de HEER het hem had opgedragen.

⁶ Noach was zeshonderd jaar toen de zondvloed kwam, een watermassa die de aarde overspoelde. ⁷ Om aan het water te ontkomen ging Noach de ark in, samen met zijn zonen, zijn vrouw en de vrouwen

van zijn zonen. ⁸ Van de reine en de onreine dieren, van de vogels en van alles wat op de aardbodem rondkruipt, ⁹ kwamen er telkens twee bij Noach in de ark, een mannetje en een wijfje, in overeenstemming met wat God hem had opgedragen. ¹⁰ Toen de zeven dagen voorbij waren, kwam het water van de vloed over de aarde. ¹¹ In het zeshonderdste jaar van Noachs leven, op de zeventiende dag van de tweede maand, braken alle bronnen van de machtige oervloed open en werden de sluizen van de hemel opengezet. ¹² Veertig dagen en veertig nachten lang zou het op de aarde stortregenen. ¹³ Diezelfde dag gingen Noach, zijn zonen Sem, Cham en Jafet, zijn vrouw en de drie vrouwen van zijn zonen de ark in, ¹⁴ samen met alle soorten wilde dieren, vee en kruipende dieren, en ook met alle soorten vogels en wat er verder maar vleugels heeft. ¹⁵ Van alle wezens waarin levensadem was, kwamen er telkens twee bij Noach in de ark: ¹⁶ er kwamen van alle dieren een mannetje en een wijfje, in overeenstemming met wat God hem had opgedragen. Toen sloot de HEER de deur achter hem.

¹⁷ De vloed overstroomde de aarde veertig dagen lang. Het water steeg en de ark werd opgetild, zodat hij van de aarde loskwam. ¹⁸ Het water op aarde nam steeds maar toe, hoger en hoger steeg het, en de ark dreef op het water. ¹⁹ Het water bleef voortdurend toenemen, zelfs de hoogste bergen kwamen onder te staan. ²⁰ Tot vijftien el daarboven reikte het water, de bergen stonden helemaal onder. ²¹ Alles wat op aarde leefde kwam om, alles wat er

5:24 Hebr. 11:5; Judas 14 6:3 Gen. 2:7; Sir. 17:2 6:4 Num. 13:33; Sir. 16:7; Bar. 3:26 6:6 1 Sam. 15:11,35 6:8 1 Petr. 3:20 6:9 Sir. 44:17; 2 Petr. 2:5 6:18 Gen. 9:9 6:22 Hebr. 11:7 7:1 Wijsh. 10:4 7:7 Mat. 24:38-39; Luc. 17:27 7:11 2 Petr. 3:6

5:29 *Noach [...] troost geven* – In het Hebreeuws is er een woordspel tussen de naam Noach en het werkwoord *nicham*, 'troost geven'.

rondwemelde: vogels, vee, wilde dieren, en ook alle mensen. ²² Alles wat op het land leefde en ademde vond de dood. ²³ Alles wat op aarde bestond werd weggevaagd: de mensen, het vee, de kruipende dieren en de vogels, ze werden van de aarde weggevaagd. Alleen Noach bleef over, met alles wat bij hem in de ark was. ²⁴ Honderdvijftig dagen lang was de aarde helemaal met water bedekt.

8 ¹ Toen dacht God weer aan Noach en aan alle wilde dieren en het vee bij hem in de ark. Op zijn bevel begon er een wind over de aarde te waaien, waardoor het water afnam. ² De bronnen van de oervloed en de sluizen van de hemel werden gesloten, zodat het ophield met regenen. ³ Geleidelijk vloeide het water weg van de aarde; na honderdvijftig dagen begon het te zakken. ⁴ Op de zeventiende dag van de zevende maand liep de ark vast op het Araratgebergte. ⁵ Het water zakte voortdurend verder, en op de eerste dag van de tiende maand werden de toppen van de bergen zichtbaar.

⁶ Na verloop van veertig dagen deed Noach het venster dat hij in de ark had aangebracht open ⁷ en liet een raaf los. Deze bleef heen en weer vliegen totdat de aarde droog was. ⁸ Vervolgens liet hij een duif los om te zien of het water verder gedaald was. ⁹ Maar de duif kon nergens een plekje vinden waar ze kon neerstrijken om te rusten en kwam bij hem terug in de ark, want overal op de aarde was nog water. Hij stak zijn hand uit, pakte haar en nam haar weer bij zich in de ark. ¹⁰ Hij wachtte nog zeven dagen en liet de duif toen opnieuw los. ¹¹ Tegen de avond kwam ze bij hem terug – met een jong olijfblad in haar snavel. Toen wist Noach dat het water op de aarde verder gedaald was. ¹² Weer wachtte hij zeven dagen en daarna liet hij de duif nogmaals los. Ze kwam niet meer bij hem terug. ¹³ In het zeshonderdste jaar van Noachs leven, op de eerste dag van de eerste maand, was het water van de aarde verdwenen. Noach

maakte het dak van de ark open en keek rond – de aarde was drooggevallen. ¹⁴ Op de zevenentwintigste dag van de tweede maand was de aarde droog.

¹⁵ Toen zei God tegen Noach: ¹⁶ ‘Ga de ark uit, samen met je vrouw, je zonen en de vrouwen van je zonen. ¹⁷ Laat ook alle dieren die bij je zijn naar buiten gaan: vogels, vee en alles wat op de aarde rondkruipt. Ze moeten weer vruchtbaar zijn en talrijk worden en de aarde bevolken.’

¹⁸ Hierop ging Noach naar buiten, samen met zijn zonen, zijn vrouw en de vrouwen van zijn zonen. ¹⁹ Ook alle dieren gingen de ark uit, soort bij soort, alle vogels, en alles wat op de aarde rondkruipt.

²⁰ Noach bouwde een altaar voor de HEER; daarop bracht hij brandoffers van al het reine vee en alle reine vogels. ²¹ De geur van de offers behaagde de HEER, en hij zei bij zichzelf: Nooit weer zal ik de aarde vervloeken vanwege de mens, want alles wat de mens uitdenkt, van zijn jeugd af aan, is nu eenmaal slecht. Nooit weer zal ik alles wat leeft doden, zoals ik nu heb gedaan. ²² Zolang de aarde bestaat, zal er een tijd zijn om te zaaien en een tijd om te oogsten, zal er koude zijn en hitte, zomer en winter, dag en nacht – nooit komt daar een einde aan.

9 ¹ Toen zegende God Noach en zijn zonen, hij zei tegen hen: ‘Wees vruchtbaar en word talrijk en bevolk de aarde. ² De dieren die in het wild leven, de vogels van de hemel, de dieren die op de aardbodem rondkruipen en de vissen van de zee zullen ontzag en angst voor jullie voelen – ze zijn in jullie macht. ³ Alles wat leeft en beweegt zal jullie tot voedsel dienen; dit alles geef ik je, zoals ik je ook de planten heb gegeven. ⁴ Maar vlees waarin nog leven is, waar nog bloed in zit, mag je niet eten. ⁵ En ik zal genoegdoening eisen wanneer jullie eigen bloed, waarin je levenskracht schuilt, wordt vergoten; ik eis daarvoor genoegdoening van mens en dier. Van iedereen die zijn medemens

doodt, eis ik genoegdoening. ⁶ Wie bloed van mensen vergiet, diens bloed wordt door mensen vergoten, want God heeft de mens als zijn evenbeeld gemaakt. ⁷ Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de hele aarde.'

⁸ Ook zei God tegen Noach en zijn zonen: ⁹ 'Hierbij sluit ik een verbond met jullie en met je nakomelingen, ¹⁰ en met alle levende wezens die bij jullie zijn: vogels, vee en wilde dieren, met alles wat uit de ark is gekomen, alle dieren op aarde.

¹¹ Deze belofte doe ik jullie: nooit weer zal alles wat leeft door het water van een vloed worden uitgeroeid, nooit weer zal er een zondvloed komen om de aarde te vernietigen. ¹² En dit,' zei God, 'zal voor alle komende generaties het teken zijn van het verbond tussen mij en jullie en alle levende wezens bij jullie: ¹³ ik plaats mijn boog in de wolken; die zal het teken zijn van het verbond tussen mij en de aarde. ¹⁴ Wanneer ik wolken samendrijf boven de aarde en in die wolken de boog zichtbaar wordt, ¹⁵ zal ik denken aan mijn verbond met jullie en met al wat leeft, en nooit weer zal het water aanzwellen tot een vloed die alles en iedereen vernietigt. ¹⁶ Als ik de boog in de wolken zie verschijnen, zal ik denken aan het eeuwigdurende verbond tussen God en al wat op aarde leeft. ¹⁷ Dit,' zei God tegen Noach, 'is het teken van het verbond dat ik met alle levende wezens op aarde gesloten heb.'

¹⁸ De zonen van Noach, die samen met hem uit de ark waren gekomen, heetten Sem, Cham en Jafet; Cham was de vader van Kanaän. ¹⁹ Met de drie zonen van Noach begon de verspreiding van de mensheid over de hele aarde.

²⁰ Noach was landbouwer en legde als eerste een wijngaard aan. ²¹ Hij dronk van de wijn, werd dronken en ging in zijn tent liggen, zonder kleren aan. ²² Toen Cham, de vader van Kanaän, zag dat zijn vader naakt was, vertelde hij dat aan zijn twee broers, die buiten waren. ²³ Daarop na-

men Sem en Jafet een mantel, legden die over hun schouders, liepen achteruit de tent binnen en bedekten het naakte lichaam van hun vader, met afgewend gelaat, zodat zij hem niet naakt zagen.

²⁴ Toen Noach uit zijn roes ontwaakte en te weten kwam wat zijn jongste zoon hem had aangedaan, ²⁵ zei hij:

'Vervloekt zij Kanaän,
knecht van zijn broers zal Kanaän
zijn,
de minste van alle knechten.

²⁶ Geprezen zij de HEER, de God van Sem;
knecht van Sem zal Kanaän zijn.

²⁷ Moge God ruimte geven aan Jafet,
hem laten wonen in de tenten van Sem;

knecht van Jafet zal Kanaän zijn.'

²⁸ Noach leefde na de zondvloed nog driehonderdvijftig jaar. ²⁹ In totaal leefde Noach negenhonderdvijftig jaar. Daarna stierf hij.

Nakomelingen van Noachs zonen

10 ¹ Dit zijn de nakomelingen van Sem, Cham en Jafet, de zonen van Noach; na de zondvloed kregen zij zonen.

² Zonen van Jafet: Gomer, Magog, Madai, Jawan, Tubal, Mesech en Tiras. ³ Zonen van Gomer: Askenaz, Rifat en Togarma. ⁴ Zonen van Jawan: Elisa en Tarsis; andere nakomelingen van Jawan: Kittitiërs en Dodanieten. ⁵ Van hen stammen de mensen af die verspreid over de kustge-

8:17 Gen. 1:22 9:1 Gen. 1:28 9:3 Gen. 1:29 9:4 Lev. 7:26-27; 17:10-14; 19:26; Deut. 12:23; 15:23; 1 Sam. 14:33 9:6 Gen. 1:27; Ex. 20:13 9:7 Gen. 1:28 9:11 Jes. 54:9-10; Sir. 44:18 9:18 Gen. 10:6 10:11 Kron. 1:5-23

8:13 *het zeshonderdeerste jaar van Noachs leven* – Volgens de Septuaginta. MT: 'het zeshonderdeerste jaar'.

9:27 *ruimte geven aan Jafet* – In het Hebreeuws is er een woordspel tussen de naam Jafet en het woord *jaft*, 'moge hij ruimte geven'.

Ons dagelijks brood: eten en geweten

In de Bijbel heeft voedsel een verwijzende, diepere betekenis. Meer dan zeshonderd keer spreekt de Bijbel over eten, en daarmee is dit een van de meest besproken onderwerpen. Eten vertelt een verhaal, het verhaal van God en mensen. Kookdominee Han Wilmink over de spiritualiteit van de smaakpapillen.

Samen eten verbindt mensen, net als religie van het goede soort. Aan tafel worden vreemden vrienden. De geloofsgemeenschap is er om mensen met elkaar, met de schepping (de aarde) en met God te verbinden. Binnen de christelijke traditie ervaar ik het nagenoeg ontbreken van religieuze maaltijden als een groot gemis. Iedere godsdienst die van zichzelf vindt dat ze iets voorstelt, kent religieuze maaltijden en spijswetten.

De eerste christelijke gemeenten kwamen in de lijn van de Joodse traditie bijeen om samen te eten. Dat waren echte maaltijden, die tegelijk een vorm van erediensten waren (Handelingen 2:46; 1 Korinte 11:17-34). Samen bij God te gast! Zo was het een echt *agapè* of liefdesmaal waar ieder het zijne inbracht. Delen door te eten, eten door te delen, met oog voor elkaar. Tussen het eten door stond de voorganger op en hield z'n preek. Er werd gezongen en gedankt tijdens de maaltijd, en natuurlijk werd de verbondenheid met Jezus en zijn laatste maaltijd gevierd.

Ploegen, zaaien, hopen, bidden

Binnen de Joodse traditie spelen voedsel en samen eten een heel grote rol. Geen sabbat en geen feest zonder maaltijd. Het is een veelzeggende manier om lief en leed te delen, om het leven te vieren en verbondenheid gestalte te geven. In Deuteronomium 26:11 staat bijvoorbeeld: 'Daarna mag u, samen met de Levieten en de vreemdelingen die bij u wonen, een feestmaal houden met al het goede dat u en uw familie van God hebben ontvangen.' Ik vind dat veelzeggend: de saamhorigheid aan tafel kan geen gestalte krijgen zonder de ander, de kwetsbare medemens, daarin te betrekken.

Wie de Bijbel openslaat, doet dat vanwege de honger naar diepzinnig geestelijk voedsel, en gaat dan gewoonlijk voorbij aan ogenschijnlijk wereldse zaken als voedsel en eetlust. En dat terwijl in het oude Israël de meeste tijd gependend werd aan het verbouwen en bereiden van voedsel. Wij gaan even snel naar de bakker of naar de supermarkt en hebben even later thuis brood op de plank. Hoe anders was dat in bijbelse tijden! Daar en toen was men vandaag al bezig met het brood van volgend jaar. Ploeteren op de steenachtige, weerbarstige grond. Ploegen, zaaien, hopen en bidden dat er wat van terechtkwam. Het oogsten en verwerken van het koren vergde een enorme fysieke inspanning. Een aanzienlijk deel van het opgeslagen graan ging verloren door schimmels en ongedierte. En dan malen, zeven, bevochtigen, kneden, rijzen, kneden en bakken.

Het bereiden van een broodje vergde uren werk. Wie zich dat realiseert, beseft ook de impact van de woorden van Jezus in de bede uit het Onze Vader: 'Geef ons heden ons dagelijks brood'.

Spijswetten

Voedsel was veel meer dan maagvulling alleen. Het kon alleen ontstaan door een wonderlijk samenspel van elementen, waarop niet alleen de mens invloed had maar ook een goede Gever. Voedsel werd beleefd als iets sacraals, iets heiligs. Alle voedsel moest dan ook geheiligd, apart gezet, worden als dienst aan God. Het moest daarvoor geschikt zijn en geschikt gemaakt worden in de bereiding. Dat is ook de achtergrond van de zogenaamde 'spijswetten' in de Bijbel. Het woord *kosjer* betekent overigens niet, zoals in christelijke kring vaak gedacht wordt, 'rein' of 'puur' maar 'geschikt', dus volgens (goddelijke) afspraak. In de eeuwenlange traditie werden en worden allerlei gezondheidsaspecten, medische en hygiënische claims, magische en symbolische zaken met voedsel verbonden. Maar vraag je een orthodoxe Jood naar het waarom van het *kasjroet*, het stelsel voorschriften over *kosjer* voedsel, dan zal hij antwoorden: 'Het is een *chok*, een wet die mensen niet kunnen begrijpen.' Het is een stelsel om de heiligheid te bevorderen. Om de relatie, de verbinding met God vorm te geven in het leven. Je zou kunnen zeggen: in het materiële voedsel beleeft men de spirituele band met God.

De spijswetten hebben ook te maken met de scheppingsorde. Er zijn dieren die zo geschapen zijn dat ze geschikt zijn om te consumeren, en voor andere geldt dat niet. Uiteindelijk is het doel de aarde te behoeden en te bewaren. Op die manier blijft het dierenrijk zo veel mogelijk intact en eten mensen zo gezond mogelijk.

Wat de Bijbel ook laat zien, is dat God oog heeft voor dieren. Denk aan het vierde gebod: ook runderen, ezels en andere huisdieren moesten rusten op de sabbat (Exodus 20:10, Deuteronomium 5:14). De Joodse slachtwijze was ook een stuk diervriendelijker dan die van de omliggende volken. In het huidige debat over diervriendelijk slachten en het verbieden van *kosjer* slachten wordt dat nogal eens vergeten. De vleesconsumptie lag in bijbelse tijden overigens stukken lager dan nu. Het dieet was grotendeels vegetarisch.

Eten en geweten

Er staan geen kant-en-klare recepten in de Bijbel. Wel maken de spijswetten duidelijk dat eten ook een zaak van je geweten is. De spijswetten stellen vragen als: Hoe wordt het eten verbouwd? Hoe verwerk ik het en wat eet ik? Dat raakt ook aan gerechtigheid, de eerlijke verdeling van voedsel en de zorg van ons voor wie hongert, vanuit de gedachte, dat dat God een zorg is. Dan gaat het dus over bewust consumeren. Eten is meer dan ooit geweten, en geweten vraagt meer dan ooit om weten. Onze omgang met een basisbehoefte als voedsel is ook een lakmoesproef voor de waarachtigheid van onze verheven idealen. In de Bijbel gaat het vanaf het begin in Genesis over het behouden en bewaren van Gods schepping; we hebben Moeder Aarde te leen om zorgzaam met haar om te springen.

Bovendien wordt ons in de Bijbel het visioen voorgehouden van het koninkrijk van God. Daarin schuilt de opdracht om deze wereld, ons huis, zo leefbaar mogelijk te maken voor onszelf en de komende generaties. Die waarden worden in de kerk nog veel te weinig verbonden met voedsel(productie). Er is een hele inhaalslag te maken. Het thema voedsel is schromelijk verwaarloosd in de christelijke theologie.

Toen het christendom zich uit het jodendom ontwikkelde, is afstand genomen van de spijswetten. De hoofdstromen van het protestantisme hebben nooit voorschriften op het gebied van voeding

De tien geboden voor de (h)eerlijke eter

1. Ik ben de Heer, jullie God. Ik heb deze kostbare en kwetsbare wereld aan jullie toevertrouwd. Wees er dus zuinig op. Alles hangt op een wonderlijke manier met elkaar samen en iedere keuze kan verstrekken gevolgen hebben voor de toekomst. Ik gun ieder mens heerlijk en eerlijk voedsel, zodat niemand gebrek hoeft te lijden en iedereen genieten kan! Dat schenkt mij vreugde!
2. Bedenk dat jullie een geweten en verstand van mij hebben gekregen. 'Eten' is ook 'weten en geweten'. Bedenk dus dat je, om de wereld ten goede te veranderen, eerst je menu moet veranderen.
3. Betrek voedsel zo veel mogelijk van producenten die niet alleen werken voor de centen van vandaag maar voor een duurzame en rechtvaardige wereld van morgen.
4. Geniet bewust en met mate! Je mond is geen kliko die alles maar slikt. Je bent wat je eet! Niet alles is geschikt, lees: rein. *Minder* ongezond vet, minder suiker, minder schadelijke toevoegingen, betekent meer gezondheid. Eet dus *meer* groenten, vruchten, noten, zaden en peulvruchten.
5. Eet zo veel mogelijk vegetarisch, zo voorkom je dierenleed en uitputting van de natuurlijke hulpbronnen. Wie om dieren geeft, koopt geen 'kiloknallers'. Zijn al onze beestjes geen onze-lieve-Heers-beestjes?
6. Eet puur en zo weinig mogelijk bewerkt voedsel. Kies voor kwaliteit en kijk niet alleen naar de prijs. Vraag je af: Is het 'good, clean, fair'? Verdiep je eens in Slow Food.
7. Eet zo veel mogelijk biologisch en voedsel uit eigen streek. Dat is vaak geproduceerd volgens het ritme van de seizoenen. Eet lokaal, denk globaal.
8. Koop fairtrade producten, verkregen door eerlijke productie en handel, waarvoor niets en niemand wordt uitgebuit. Steun kleinschalige producenten.
9. Koop en kook niet meer dan je nodig hebt, verspil geen kostbaar voedsel.
10. Geniet samen, deel samen, wees gastvrij, gun iedereen goed eten! Neem de tijd voor koken en eten. Vier het moment! Geniet van kleuren, geuren en smaken. Vier de maaltijd samen, met elkaar en met God! De mens leeft immers niet bij brood alleen ...

gekend. Dat moeten we nu tot onze schade en schande erkennen. Het zou mooi zijn als er eigentijdse varianten van de klassieke spijswetten zouden komen. Niet om een lijst uit te vaardigen van wat allemaal niet mag en ten strengste verboden moet worden, maar eerder positief: Wat willen wij uitstralen van het goede leven met God?

Achter concrete normen gaan waarden schuil. Die waarden vormen de basis. Die geven antwoord op het 'waarom?' Daar moet je het eerst over hebben en over eens zijn voordat je tot actie overgaat. Wat zijn die bijbelse 'groene' waarden?

Gave en beperking

Ik neem als voorbeeld het 'Gij zult niet doden'. Dat is een norm, en de waarde daarachter is: het menselijk leven is kostbaar, ieder mens heeft recht om te leven. Maar geldt dit ook voor de dieren? Zijn niet alle beestjes 'onze-lieve-Heersbeestjes'? Het valt op dat God in de eerste spijswet aan de mens alle zaaddragende planten en vruchtbomen als voedsel geeft, maar niet de dieren (Genesis 1:29-30). Hier wordt het ideaal getoond van een vreedzame samenleving van mensen en dieren die kunnen leven zonder te doden. Een soortgelijk ideaal kunnen we ook lezen in Jesaja 11:6-9.

Pas na de zondeval en het zondvloedverhaal, lezen we in Genesis 9:3: 'Alles wat leeft en beweegt zal jullie tot voedsel dienen; dit alles geef ik je, zoals ik je ook de planten heb gegeven.' Uitleggers die zich sterk maken voor het 'Genesis-dieet' wijzen erop dat dit als een soort 'toegeving' gelezen moet worden, alsof het niet in Gods oorspronkelijke bedoeling lag. Ergo: we waren bedoeld als vegetariërs! Daarbij wordt in één adem ook verwezen naar Daniël 1:12 en 13.

Opvallend is trouwens dat er in de eerste drie spijswetten in Genesis (1:28-29; 2:16-17; 9:1-4) steeds sprake is van een gave én een beperking: 'Je mag dit eten, maar je mag dat niet eten.' Er zijn blijkbaar grenzen aan wat je mag eten. Eten, maar ook ophouden met eten. De spijswetten roepen in herinnering dat het voor een mens van levensbelang is zichzelf beperkingen op te leggen, bepaalde limieten te erkennen. Niet alles eten, zodat er voldoende overblijft voor de anderen.

Geloven is in de Bijbel nooit alleen een zaak van je persoonlijke gerief en voorspoed. Geloven is een relatiebegrip: gericht zijn op God, gericht zijn op de ander en gericht zijn op de wereld van God. De mensen, de dieren, de planten en de dingen moeten tot hun recht kunnen komen, zoals ze door hun Schepper bedoeld zijn. Het beeldende visioen van Jesaja (25:6-8) is niet gegeven om passief naar te smachten, maar wel om actief te verwachten. Samen bij God te gast:

*Op deze berg richt de HEER van de hemelse machten
voor alle volken een feestmaal aan:
uitgelezen gerechten en belegen wijnen,
een feestmaal rijk aan merg en vet,
met pure, rijpe wijnen.*

*Op deze berg vernietigt hij het waas
dat alle volken het zicht beneemt,
de sluier waarmee alle volken omhuld zijn.
Voor altijd doet hij de dood teniet.
God, de HEER, wist de tranen van elk gezicht,
de smaad van zijn volk neemt hij van
de aarde weg
- de HEER heeft gesproken.*

Ds. Han Wilmink is predikant in Ommen. Hij publiceerde diverse boeken over de relatie tussen ons voedsel en de Bijbel, waaronder Bijbels Culinair en De smaak van de Amish. Zie ook www.bijbels-culinair.nl.

Tobit

1 ¹ Dit is de geschiedenis van Tobit. Hij was een zoon van Tobieël, die een zoon was van Ananiël, de zoon van Aduel, de zoon van Gabaël, de zoon van Rafaël, de zoon van Raguel, en afkomstig uit het geslacht van Aziël, uit de stam Naftali. ² Tobit werd tijdens de regering van Salmanassar, de koning van Assyrië, vanuit Tisbe in ballingschap gevoerd. Tisbe ligt ten zuiden van Kedes in Naftali, in Boven-Galilea, ten noordwesten van Hasor en ten noorden van Fogor.

Tobits vroomheid

³ Ik, Tobit, ben mijn leven lang rechtvaardig en oprecht geweest. Ik heb altijd de nood gelenigd van mijn verwanten en volksgenoten die samen met mij in ballingschap waren gevoerd naar Nineve in Assyrië. ⁴ In mijn jeugd, toen ik nog in mijn eigen land Israël woonde, brak de stam van mijn voorvader Naftali met het huis van David en met Jeruzalem, de stad die uit het hele gebied van de stammen van Israël gekozen was als de plaats waar elke stam moest offeren. Daar was de tempel gebouwd en gewijd tot de plaats waar God tot in eeuwigheid zou wonen.

⁵ Maar al mijn verwanten en de hele stam Naftali brachten op alle offerhoogten van Galilea offers aan het stierkalf dat koning Jerobeam van Israël in de stad Dan had laten neerzetten. ⁶ Ik was de enige die de feestdagen zo veel mogelijk in Jeruzalem doorbracht, zoals dat door een eeuwig gebod aan heel Israël is voorgeschreven. Ik ging er altijd tijdig naartoe met het eerste deel van de oogst, de eerstgeboren dieren van de kudde en het tiende deel daarvan, en met de eerste schapenwol. ⁷ Dat alles gaf ik als offer aan de priesters, de nakomelingen van Aäron. Verder gaf ik de Levieten die dienstdeden in Jeruzalem een

tiende deel van het graan, de wijn, de olijfolie, de granaatappels, de vijgen en allerlei andere vruchten. Ook maakte ik elk jaar, behalve in een sabbatsjaar, het tweede tiende deel te gelde en besteedde het geld in Jeruzalem. ⁸ Het derde tiende deel gaf ik aan weduwen en wezen, en aan vreemdelingen die in Israël waren komen wonen. Dat deed ik elk derde jaar. We gebruikten dit deel voor een maaltijd, zoals de regel in de wet van Mozes voorschrijft en zoals me was geleerd door Debora, de moeder van mijn vader. Mijn vader had me toen hij stierf als wees achtergelaten.

⁹ Toen ik volwassen was, trouwde ik met een vrouw uit mijn eigen familie. Ik kreeg bij haar een zoon, die ik Tobias noemde.

¹⁰ Nadat ik door de Assyriërs gevangen was genomen, werd ik als balling naar Nineve gevoerd. Al mijn verwanten en volksgenoten aten onrein voedsel, ¹¹ maar ik hoedde me daarvoor. ¹² Met heel mijn hart bleef ik God trouw. ¹³ Daarom zorgde de Allerhoogste ervoor dat koning Salmanassar mij opmerkte en dat ik bij hem in

1:2 2 Kon. 18:9-11 1:5 1 Kon. 12:26-32 1:6-8 Deut. 14:22-29 1:6 Ex. 23:19; Deut. 16:16 1:7 Num. 18:12-13; Deut. 18:3-5 1:13 Dan. 2:48

Tobit – Van het boek Tobit bestaan twee tekstversies, een korte en een lange. De korte tekst is compacter en stilistisch verzorgder dan de lange versie. Hier wordt echter de lange tekst gevolgd, omdat die nu als de meer oorspronkelijke wordt beschouwd. In de lange tekst ontbreken echter twee belangrijke passages (4:7-18 en 13:6-10); de vertaling volgt in deze gevallen de korte tekstversie.

1:8 *Het derde tiende deel* – Aangevuld vanuit de korte tekst.

1:8 *Debora, de moeder van mijn vader* – Volgens de korte tekst. De lange tekst leest: 'Debora, de moeder van Ananiël, mijn vader'. Ananiël is echter Tobits grootvader, niet zijn vader (1:1).

de gunst kwam. Salmanassar belastte mij met de inkoop van de hofvoorraden. ¹⁴ Zolang hij leefde moest ik daarvoor geregeld naar Medië. Op een van die reizen gaf ik aan Gabaël, de broer van Gabri, een bedrag van tien talent zilver in bewaring. ¹⁵ Toen Salmanassar stierf, volgde zijn zoon Sanherib hem op. De wegen naar Medië werden afgesloten, zodat ik er niet langer naartoe kon.

¹⁶ In de jaren van Salmanassars koningschap was ik mijn volksgenoten vaak tot steun; ¹⁷ ik deelde mijn voedsel met wie honger leed, mijn kleding met wie geen kleren had, en als ik zag dat het lichaam van een gestorven Israëliet buiten de muren van Nineve was gegooid, begroef ik het. ¹⁸ Ik begroef ook de slachtoffers die Sanherib na zijn terugtocht uit Judea had gemaakt. Als straf voor zijn godslasterlijk gedrag had de koning van de hemel hem namelijk uit Judea verjaagd, en in zijn woede daarover doodde Sanherib na zijn terugtocht talloze Israëlieten. Ik haalde hun lichamen heimelijk weg en begroef ze. Sanherib liet naar de lichamen zoeken, echter zonder resultaat. ¹⁹ Maar iemand uit Nineve vertelde de koning dat ik het was die ze begraven had. Eerst hield ik me schuil, maar toen ik te weten kwam dat de koning naar me op zoek was omdat hij me ter dood wilde laten brengen, werd ik zo bang dat ik op de vlucht sloeg. ²⁰ Al mijn bezittingen werden in beslag genomen en vervielen aan het rijk, alles wat ik had. Het enige wat me nog restte waren mijn vrouw Anna en mijn zoon Tobias.

²¹ Maar nog geen veertig dagen later werd Sanherib door twee van zijn zonen vermoord, die daarop naar het Araratgebergte vluchtten. Sanheribs zoon Esarhaddon werd nu koning. Hij stelde Achikar, de zoon van mijn broer Anaël, aan als beheerder van alle financiële zaken van het koninkrijk, waardoor Achikar zeggenschap kreeg over de hele rijksadministratie. ²² Hij was onder koning Sanherib al hofschenker, administrateur,

zegelbewaarder en schatbewaarder, maar Esarhaddon maakte hem zelfs tot de tweede man van Assyrië. En hij was ook familie van mij, een neef. Dus toen hij bij Esarhaddon voor mij pleitte, kon ik naar Nineve terugkeren.

Tobits blindheid

2 ¹ Tijdens de regering van koning Esarhaddon keerde ik terug naar huis en werd ik weer verenigd met Anna en Tobias. Tijdens een Pinksterfeest, het Wenenfeest, werd er voor mij een feestmaal bereid. Toen ik aan tafel ging ² en de talrijke schotels zag die voor me waren klaargezet, zei ik tegen Tobias: 'Jongen, kijk eens of je onder onze volksgenoten die hier in de stad als ballingen verblijven, iemand vindt die niets heeft en die de Heer met heel zijn hart dient. Neem hem mee om samen met mij deze maaltijd te gebruiken. Ik begin niet voordat je terug bent.' ³ Tobias vertrok om te doen wat ik hem gevraagd had, maar kwam alleen terug. 'Vader!' riep hij. 'Wat is er?' vroeg ik. 'Vader, er ligt iemand van ons volk vermoord op het marktplein. Ze hebben hem gewurgd.' ⁴ Ik sprong onmiddellijk op, liet de maaltijd staan zonder er ook maar iets van te hebben gegeten en bracht de dode van het plein naar een van mijn bijgebouwen. Na zonsondergang zou ik hem begraven. ⁵ Thuis waste ik me en at ik in een droevige stemming mijn maal. ⁶ Ik moest denken aan wat de profeet Amos over Betel zei: 'Jullie feesten zullen omslaan in rouw, jullie liederen in klaagzangen.' ⁷ En ik huilde.

Zodra het donker was geworden, dolf ik een graf en begroef mijn volksgenoot. ⁸ Mijn burens dreven de spot met mij. 'Waar is die angst van hem ineens gebleven? Toen hij werd gezocht omdat ze hem voor dit vergrijp wilden doden, wist hij niet hoe snel hij de benen moest nemen. Maar moet je nu eens kijken: hij is waarachtig alweer doden aan het begraven.'

⁹ Ik kwam midden in de nacht thuis,

waste me en legde me tegen de muur van de binnenplaats te slapen. Omdat het zo warm was, liet ik mijn gezicht onbedekt. ¹⁰ Maar ik had niet gezien dat er boven mij mussen op de muur zaten. Hun nog warme uitwerpselen vielen in mijn ogen en vormden witte vliezen. Ik bezocht allerlei artsen om dat te laten verhelpen, maar hoe vaker ze mijn ogen behandelden, des te minder kon ik door die vliezen zien. Ten slotte werd ik helemaal blind, en dat ben ik vier jaar lang gebleven.

Mijn hele familie beklagde me om mijn lot. Voor zijn vertrek naar Elymaïs heeft Achikar nog twee jaar in mijn levensonderhoud voorzien. ¹¹ Anna verdiende in die tijd geld met spinnen en weven. ¹² Als ze haar werk af had bracht ze het naar haar opdrachtgevers, die haar dan betaalden. Toen ze eens, op de zevende dag van de maand dystros, iets afleverde, betaalden ze niet alleen haar volledige loon, maar gaven ze haar bovendien een jong geitje uit hun kudde mee naar huis.

¹³ Toen ze ermee thuiskwam begon het te mekkeren. 'Hoe kom je aan dat geitje?' vroeg ik haar. 'Je hebt het toch niet gestolen? Dan moet je het terugbrengen naar de eigenaar; we mogen niets eten dat gestolen is.' ¹⁴ Ze antwoordde: 'Ik heb het als geschenk gekregen, naast mijn loon.' Maar ik geloofde haar niet en werd boos, en zei haar nogmaals dat ze het geitje moest terugbrengen naar de eigenaar. Toen beet ze me toe: 'En wat waren al die goede en rechtschapen daden van jou dan waard? Moet je zien wat die ons hebben opgeleverd!'

3 ¹ Overmand door verdriet barstte ik in tranen uit, en snikkend bad ik: ² 'Heer, u bent rechtvaardig, alles wat u doet is rechtvaardig. Al uw daden getuigen van uw barmhartigheid en trouw. U bent rechter van de wereld. ³ Vergeet mij toch niet en vestig uw blik op mij, Heer, en straf mij niet voor mijn zonden en mijn onbezonnen daden, noch voor die van mijn voorouders. Ze hebben tegen u

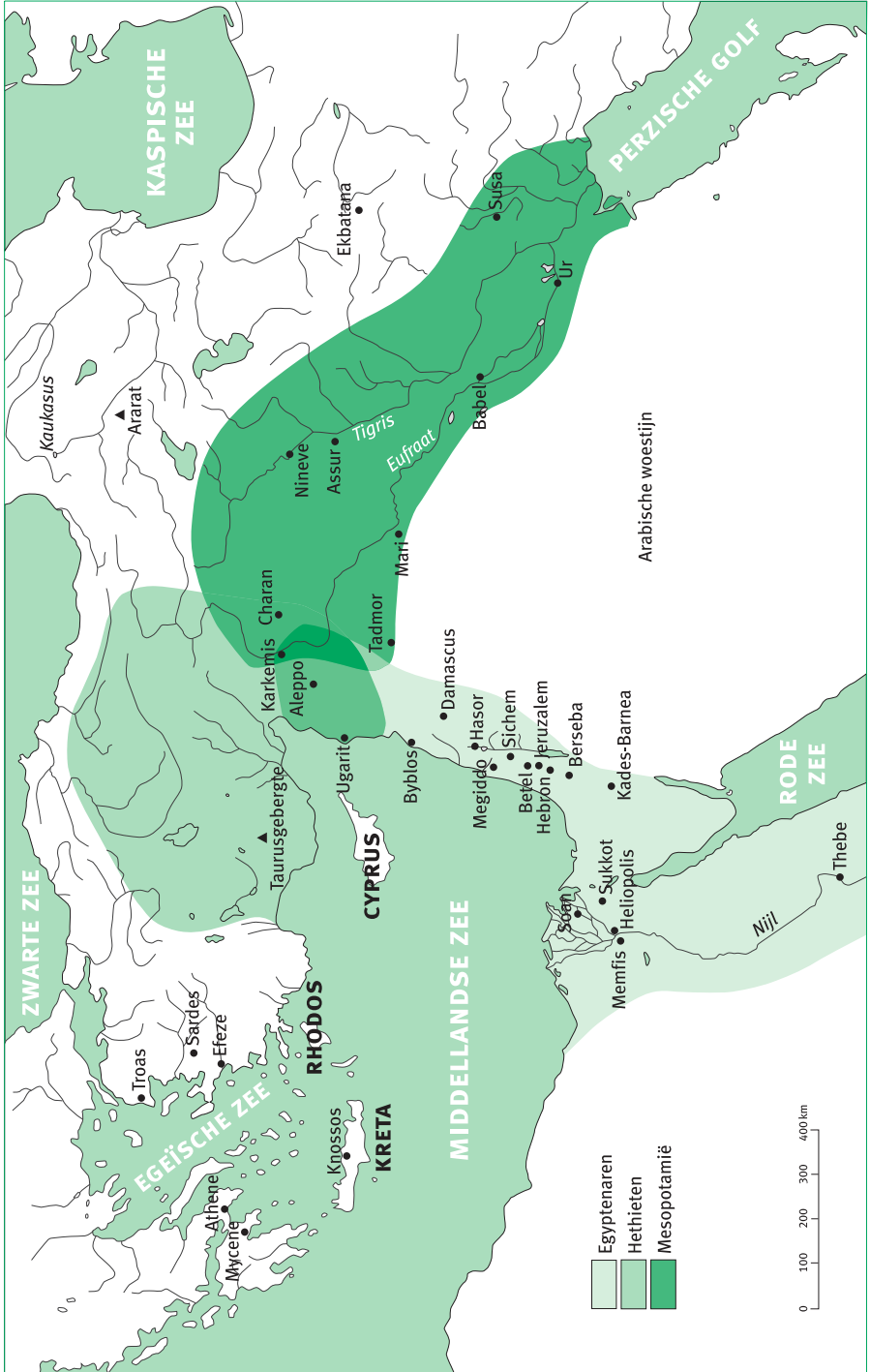
gezondigd ⁴ en uw geboden niet in acht genomen. Daarom hebt u ons prijsgegeven aan plundering, ballingschap en dood, en worden we bespot, belasterd en beledigd door alle volken waaronder we zijn verstrooid. ⁵ Ja, uw oordeel over mij is rechtvaardig, want ik heb gezondigd. We hebben uw geboden niet in acht genomen en zijn u niet trouw gebleven. ⁶ Doe daarom met mij wat u wilt, gebied toch dat mijn levensadem wordt teruggenomen. Dan word ik tenminste verlost van dit aardse bestaan en verga ik tot stof. Ik kan maar beter sterven dan dat ik nog langer moet leven, want de leugenachtige verwijten die ik heb moeten aanhoren, hebben me diep gegriefd. Ach Heer, gebied toch dat ik van deze ellende word bevrijd en laat me naar mijn eeuwige rustplaats gaan. Wend uw blik niet van me af, Heer, want het is beter dat ik sterf dan dat ik in ellende moet leven en me vals moet laten beschuldigen.'

Sara beledigd

⁷ Diezelfde dag werd Sara, de dochter van Raguel uit Ekbatana in Medië, door een van de slavinnen van haar vader beledigd. ⁸ Sara was al aan zeven mannen ten huwelijk gegeven, maar de boze geest Asmodeüs had ze allemaal in de huwelijksnacht gedood, nog voordat ze – zoals gebruikelijk is in de huwelijksnacht – gemeenschap met haar hadden gehad. De slavin wierp haar voor de voeten: 'U vermoordt al uw echtgenoten. Aan maar liefst zeven mannen bent u al uitgehuwelijkt, maar van niet één draagt u de naam. ⁹ Moet u óns mishandelen omdat uw echtgenoten zijn gestorven? Ga ze liever

1:17 Job 31:16-20 1:19 Ex. 2:15 1:21 Jes. 37:38 2:6 Amos 8:10 2:8 Tob. 1:19 2:10 Marc. 5:26 2:14 Job 2:9 3:2 Ps. 119:137; Toev. Dan. A. 4-9 3:3 Ex. 34:7; Ps. 79:8; Dan. 9:5-6; Bar. 1:17-18 3:4 Deut. 28:48; Bar. 2:4-5; 3:8 3:6 Num. 11:15; 1 Kon. 19:4; Job 7:15; Jona 4:3,8

Het oude Nabije Oosten

Palestina en de Sinai

